TERVEZÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ KUTATÁSOK 87.

Témavezető: Kozma Tamás

11196

HAJÁSZ GÁBOR

A PEDAGÓGUSOK TULTERHELTSÉGE

- Egy sajtóvita tanulságai -

Kézirat

OKTATÁSKUTATÓ INTÉZET 1984. JÚLIUS

Szerkesztette: Kozma Tamás

Készült: Az Oktatáskutató Intézet nyomdájában

Példányszám: 150

ISSN 0230-7189

A "Köznevelés" c. folyóirat 1982/4. számában vitát inditott a pedagógusok tulterheltségéről. Több mint negyven leveliró - javarészt pedagógus - hozzászólását közölték, aminek alapján megpróbáltam rekonstruálni a "tulterheltség" problémakörének az összetevőit, s ezek ismeretében megkiséreltem felvázolni néhány lehetséges megoldási módot.

A JELENSÉG

Az elemzés előtt az alábbi szemelvényekkel érzékeltetném a vita légkörét, bemutatva néhány jellegzetes problémafelvetést:

"Hihetetlen energiát vesznek el a pedagógustól a reménytelen felzárkóztatásra forditott időszakok, a korrepetálások, az erőltetetten differenciált foglalkozások"

"Érthetőbb szövegü könyveket, a gyermek életkorának megfelelő szintü szemelvényeket kérünk."

"Összetett kérdés a tanitási és nevelési segédletek, az oktatástechnika, az ismerethordozók, tanmenetek, vázlatsémák, táblázatok, technikai eszközök ügye. Hiányuk tulterhelést előidéző hatására nem figyelünk kellőképpen. Noha rengeteg egyéni és intézményi anyag gyült össze, mégis a vontatott, aggályoskodó elbirálás, a tehetetlen és monopolisztikus gyártók miatt a lelkiismeretes pedagógusok ezrei elméleti és technikai szempontból rossz hatásfokkal 'bütykölik' a szükséges eszközöket."

E tanulmány egy a Müvelődési Minisztérium felkérésére készült elemzés kissé módositott változata.

"... /az iskolát/ be nem mért lehetőségeinél jobban felelőssé teszik és dolgoztatják a feltételek megteremtése nélkül, ami hihetetlenül nehéz helyzetet idéz elő. Egyesek tul komolyan veszik ezeket az igényeket, magukat tulfeszitve rokkanak meg. Egyébként e vonatkozásban is teljes az anyagi ellenérdekeltség: a merev bérrendszer miatt /egy két pótlékon kivül/ csak a jutalmazások bizonytalanságára számithat a dolgozó és a vezető."

"Jól tanitani csak jó felszereléssel lehet. A lelkiismeretes pedagógus jogosan várja el, hogy munkájához jó minőségü, használható eszközöket kapjon."

"A jól végzett napi szakmai tevékenység és a fölkészülés még nem tulterhelés. A tulterhelés a délutáni tanácsülés, a késő délutáni rajfoglalkozás, a tegnapi társadalmi munka, a holnapi próba a müvészeti szemlére, a szombati karnevál, a klubdélután stb."

"Az óvónők adminisztrációját megnöveli a havi étkezési dijak elszámolása, a befutott csekkek elkönyvelése, a jövő havi előirás számfejtése, a pénz beszedése nyugta ellenében vagy a csekkek kiállitása. Az óvódai rendtartás ilyen munkát nem ir elő az óvónőknek, mi több, erre a képzőben sem kapnak felkészitést. Mégis csinálják, bár nem fér bele sem a munkaidőbe, sem a felkészülési időbe. Legalább tulórát vagy pótlékot kapnának érte!"

"Abban, hogy egy pedagógus mit érez tehernek, mennyire érzi tulterheltnek magát, a vezetőknek elsődleges szerepük van. Ők alakitják, befolyásolják a testület közhangulatát, ezen belül az egyes pedagógus közérzetét."

"Az állandó adminisztrativ zaklatások csupán azt a célt szolgálják, hogy néhány iróasztal bizonyithassa, szükség van rá... Ne kérjenek a továbbiakban az iskoláktól jelentést arról, hogy milyen és mennyi az adminisztrativ tulterhelés. Szüntessenek meg száz adatfeldolgozó céllal létrehozott iróasztalból ötvenet. A nélkülözhetetlen jelentésekre, adatszolgáltatásokra legyen kötelező meghatározott időn belül valamilyen értékelő visszajelzést adni."

"A pedagógusok bére, különösen a fiataloké, csak arra elégséges, hogy vegetáljanak belőle. Ezért tehát a kezdő pedagógus a pályakezdés szépségeit, örömeit felváltja a tulmunkák keresésével, hajszolásával, felörlődik."

"... a pedagógiai munkát vállaló tanár nem tekinti az oktatással, neveléssel kapcsolatos munkát terhesnek. Csak az 'idegen' munkától kap idegsokkot."

"... nem a tudományosan megalapozott kisérletek, pedagógiai programok ellen, a korszerüsitési kisérletekkel szemben emelek szót. Csupán a divatok ellen, amelyektől eleget szenvedtünk. Azt szeretnénk, ha a közoktatás-politika gátat szabna az ilyen jelenségeknek... a tisztesség azt kivánja, hogy csak jól átgondolt, minden technikai feltételt, anyagi eszközt megadó, részleteiben kidolgozott kisérlethez szólitsák a pedagógusokat. Feladatátháritással, tulterheléssel ne szegjék a kedvüket!"

"A rendelet előirja, hogy a nevelő köteles tanmenetet készitení, ha nincs központi tanmenet. Nos, miért nincs?

Rejtély. Talán az illetékesek, a főállásban ezzel foglalkozók is mással vannak elfoglalva?... vagy adjon ki az OPI jól megtervezett tanmeneteket, vagy bizzuk már egyszer a nevelőre, hogy milyet készit, hiszen ő dolgozik belőle."

"A teljesség igénye nélkül a tervek /amiket t.i. az iskolának el kell készitenie/: iskolai munkaterv; a munkaközösségek /alsó tagozatos, felső tagozatos, osztályfőnöki, napközis, szakmai közösségek/ munkatervei; költségvetés; munkavédelmi és tüzrendészeti terv; ügyviteli intézkedési terv; gyermek- és ifjuságvédelmi terv; munkaerőgazdálkodási terv; minősitési terv; káderfejlesztési terv; oktatási terv; belső ellenőrzési terv; óralátogatási terv; intézkedési terv a tankötelezettség végrehajtására, az alkoholizmus ellen, a takarékosságra; kirándulási terv; üzemlátogatási terv; a szakszervezet, a pártszervezet, a KISZ- és az üttörőszervezet tervei; a szülői munkaközösség és munkabizottsági tervei és igy tovább..."

"...a halmozódó terhek, feladatok közül azokat viseltük el legjobban, amelyeket szükségesnek tartottunk müveltségünk, szakmai ismereteink, módszertani kulturánk megujitása szempontjából. A nem tetszés jeleit akkor juttattuk kifejezésre, amikor formálisnak, bürokratikusnak itélt feladatokkal találtuk magunkat szemben."

A PROBLÉMA

A "pedagógusok tulterheltsége" elnevezéssel illetett komplex problémakör a "Köznevelés"-vitában elhanzottak alapján,

melyeknek eltérő gyökerei vannak, és amelyek kezelése eltérő megoldási módokat kiván. Van köztük olyan, amelyet a központi oktatásirányitás közvetlen intézkedésekkel befolyásolhat, és olyan, amelynek a kezelésére nem, vagy csak indirekt eszközökkel képes.

A "Köznevelés"-vita bizonyos keretek között lehetőséget ad arra, hogy föltárjuk a pedagógus-tulterheltség problémakör összetevőit, s hogy megpróbáljuk elkülöniteni azokat az elemeket, amelyek irányitási eszközökkel befolyásolhatók azoktól, melyekhez a rendelkezésre álló eszközökkel nem valószinü, hogy érdemes hozzányulni.

A vitában a pedagógusok megnyilatkozásai, ugy tünik, négy jelentősebb, egymástól jól elkülönithető problémakör körül csoportosultak. A vita alapján ezek tekinthetők a pedagógus-tulterheltség szélesebb problémakomplexuma összetevőinek:

1. Bérprobléma. A tulterheltség-probléma jelentős részben bérproblémát jelent. A tulzott terhek miatti panaszok mögött gyakran az alacsony bérek miatti méltatlankodás huzódik meg. A pedagógusok jelentős része a jövedelméhez képest érzi tulterheltnek magát.

A megfizetetlenség érzése különösen erős akkor, ha olyan tevékenységet kell végezniük, melyeket nem éreznek közvetlenül a nevelői hivatáshoz kapcsolódónak. Mivel a hivatástudatot a pedagógusok saját szakmájuk fontos elemének tartják, értékeik-

nek ellentmondana, ha olyan tevékenységeket tartanának tulterhelőnek, melyeket közvetlenül a nevelői hivatáshoz kapcsolódónak tekintenek. Egyéb tevékenységekre viszik át indulataikat akkor is, ha hivatásszerü teendők terhelik tul őket, és gyakran hangsulyozzák áldozatkészségüket akkor, ha hivatásszerü terhek viseléséről van szó. /pl. "Sokan vagyunk, akik a folyamatos megujulást és a vele járó terhelést tudatosan vállaljuk, mert egyszerüen ez a hivatásunk, ezt igényli tőlünk a gyermekek szeretete... belső szükségből, pedagógus létünkből fakadóan törekszünk a jobbra, a megujulásra. Nem miniszteri utasitásra, hanem az eszünk és szivünk parancsára. És az igy végzett munka nem teher."[1./] A pedagógusoknak komoly érdekük füződik szakmájuk hivatásszerüségének a kihangsulyozásához, mivel ez alátámasztja önállóságra való igényüket. Igy a hivatásszerü és a hivatáshoz kapcsolódó tevékenységek értékelésének a különbözősége feltehetően tartós eleme a tulterheltség problémakörének..

Az, hogy a tulterheltség problémája mögött bérprobléma huzódik meg, explicit módon is megjelenik a vitához való hozzászólásokban. /pl. "... csinálják, bár nem fér bele sem a munkaidőbe, sem a felkészülési időbe. Legalább tulórát vagy pótlékot kapnának érte."[2./]

A tulterheltség mint bérprobléma azt jelenti, hogy a nevelőknek a terhek csökkentésére irányuló követelései jelentős részben visszavezethetők a juttatások növelésére irányuló igényükre. Ennek megfelelően a tulterheltség-probléma megoldása <u>ezen a szinten</u> többletjuttatásokkal oldható meg.

2. Munkahelyi konfliktusok. A tulterhelésőproblémakör mögött jelentős részben az iskolákon belüli szervezési-vezetési problémák és munkahelyi konfliktusok huzódnak meg. A tulterheltség okát ezen a szinten a végzett munka és a fizetség iskolán belüli megosztásának az anomáliái alkotják. E munka és fizetség elosztásának a folyamatában bizonyos nevelők az iskolán belül nem tudják érvényesiteni az érdekeiket, s az emiatt érzett elégedetlenségük rárakódik a tulterheltség problémakörére.

E részprobléma mögött az az általánosabb probléma huzódik meg, hogy az iskolákban nehezen alakul ki a különböző munkák elosztásának és értékelésének differenciált rendszere, ami lehetővé tenné az eltérő igénybevételt kivánó tevékenységek eltérő értékelését, illetve nehéz megfogalmazni a differenciált értékelés mindenki számára elfogadható elveit. Igy a feladatok elosztása gyakran mint az igazgatói önkény megnyilvánulása jelenik meg. A vitacikkekben gyakran olvasható, hogy a nevelők az önkényes igazgatói feladatkiosztásokkal szemben feladataik pontosabb körülirásával kivánnak védelmet a központi oktatásirányitástól.

A differenciált belső munkamegosztási formák hiánya ugy tünik, két eltérő problémakörhöz kapcsolódik. Egyrészt az iskolai szervezet müködésének formális szabályozásából hiányoznak azok az elemek, amelyek a rugalmasabb szervezeti és munkamegosztási formák kialakitását lehetővé tennék; másrészt a

iskolákon belül nem müködnek azok a demokratikus érdekkifejező és döntéslegitimizáló mechanizmusok, amelyek feltételei a differenciált szervezet kialakitásának. E két tényező közül valószinüleg az utóbbi a fontosabb, a központi oktatásirányitásnak azonban elsősorban az előbbi befolyásolására vannak közvetlen eszközei.

3. A hatóságokhoz való viszony. Fontos tényezője a tulterhelés-problémakörnek a nevelők és az irányitó hatóságok viszonya. A vitacikkek egy része a közvetlen és magasabb irányitó hatóságokkal szembeni ellenérzésekről tanuskodik. A vitához hozzászóló pedagógusok egy részében erős emocionális töltésü igazgatásellenesség él. Ugy vélik, hogy az igazgatási-felügyeleti szervek feleslegesen zaklatják /"macerálják"/ őket, azért, hogy saját létjogosultságukat igazolják. /"Ne kérjenek a továbbiakban az iskoláktól jelentés arról, hogy milyen és mennyi az adminisztrativ tulterhelés. Szüntessenek meg száz adatfeldolgozó céllal felállitott iróasztalból ötvenet."[3./]

A vitacikkek arra utalnak, hogy irányitók és irányitottak között egyfajta bizalmi válság van, ami abban nyilvánul meg, hogy az irányitott pedagógusok gyakran kétségbe vonják irányitó felügyelőik szakmai konpetenciáját, s ezáltal jogosultságát arra, hogy szakmai tevékenységüket értékeljék. A tanácsi felügyelet minden bizonnyal valóban alkalmatlan a szakmai kérdések megitélésére vagy eldöntésére. Ugyez felmerül azonban a szakfelügyelettel kapcsolatban is. A szakfelügyelők látogatását

több vitacikk irója feleslegesnek, értelmetlennek találja, mivel attól nem kap semmilyen hasznos szakmai információt. A felügyelethez való viszonyt jelzi ez a megnyilatkozás: "Ha a látogatások, majd az ezt követő értékelő-elemző beszélgetések valóban elősegitenék a nevelő-oktató munka eredményességét nem volna baj. De ez nem a valóság. Némelyik ellenőrző személy egy meglátogatott órából, egyetlen értekezlet hozzászólásaiból gyakran messzemenő következtetéseket von le egyikmásik nevelő munkájáról, megfellebbezhetetlen véleményt nyilvánit az intézmény egész tevékenységéről. A mostaninál kevesebb és szakszerübb óra- és iskolalátogatások hasznosabbak lennének a tanároknak és az igazgatóknak egyaránt."[5./]

Nem valószinü, hogy a nevelők a felügyelet ellenőrzési jogát kétségbe vonnák. Ugy tünik, inkább arra való alkalmasságát kérdőjelezik meg, hogy nyilvánvalóan szakmai kérdésekben eligazitsa őket, vagyis éppen szakmai szempontból kérdőjelezik meg a felügyelet értelmét. E mögött a probléma mögött feltehetően az huzódik meg, hogy miközben a felügyelet a formális szabályozásnak megfelelően fokozatosan elveszíti hatósági jellegét és átalakul egyfajta szakmai tanácsadói intézménnyé, nem történik meg belső strukturális átalakulása; megmaradnak bizonyos kontraszelektiv mechanizmusok, változatlan a tanácsi apparátustól való erős függés, nem feltétlenül a szakmai kiválóságon alapuló kritériumokon nyugszik a szakmai jellegü felügyeleti feladatokat ellátó személyek kiválasztódása.

A nevelőknek az irányitó hatóságokhoz való viszonyát elsősorban a szakmai autonómia iránti ki nem mondott igény határozza meg. A nevelők egy része több velük szemben megfogalmazott és a felügyeletet gyakorló hatóságok által közvetitett oktatáspolitikai elvárást vagy realizálhatatlannak tart, vagy nagy többletterheléssel járónak minősit, és azt kivánja, hogy e többletterhelést ismerjék el. A legjellegzetesebb példa az a társadalompolitikai célokat követő oktatáspolitikai gyakorlat, amely tiltja a tanulóknak a tudásszint szerinti csoportokba való osztását. A tanulók eltérő tudásszintü csoportokba sorolása a pedagógusok részéről a munka megkönnyitését célzó racionális cselekvés lenne, amit a szakmai autonómia birtokában valószinüleg sok helyen meg is tennének.

Az irányitó hatóságok elsősorban a különböző munkatervek készittetésével gyakorolnak kontrollt az iskolák felett. Igy a nevelők ellenérzései gyakran ezek ellen a munkatervek ellen fordulnak, melyekből az egyik cikk irója szerint harminc is lehet egy iskolában.

4. A tanitás eszközei. A tulterheltség-probléma mögött végül is gyakran a központilag előirt és szállitott taneszközökkel, dokumentumokkal, módszertani előirásokkal stb. való elégedetlenség huzódik meg. A nevelők ezeket olyan munkaeszköznek tekintik, amelynek minősége meghatározza,hogy a munkájuk elvégzéséhez mekkora erőfeszitésre van szükségük. A megfelelő taneszközök /könyvek, segédletek, szemléltető eszközök stb./ részben hiányoznak,

részben a nevelők elvárásáainak nem megfelelő szinvonaluak. /"A lelkiismeretes pedagógus jogosan várja el, hogy munkájához jó minőségü, használható eszközöket kapjon."/[6./] A vitacikkekből az derül ki, hogy ezen a szinten a bőséges és a differenciált igényeket kielégitő tanszerkinálat tudná oldani a feszültségeket.

A MEGOLDÁS KORLÁTAI

A pedagógusok tulterheltségéről inditott vita a pedagógusoknak az oktatásirányitással szembeni általános elégedetlenségét tükrözte. A legkülönbözőbb panaszok és birálatok jelennek meg a vitacikkekben, amelyeket gyakran nem is lehet egyértelmüen besorolni a tulterheltség problémakörébe, igy e problémakör egyfajta gyüjtőedénnyé vált, amely egymástól nagyon erősen eltérő gondokat tartalmaz.[7./] A vitában felbukkant problémák sokrétübbek annál, hogysem mind besorolhatók lennének az emlitett négy problématipusba. A tulterheltség-problémakör heterogén jellege azonban mindenképpen megköveteli néhány egymástól eltérő főbb problématipus azonositását. A fenti csoportositás hozzávetőlegesen megfelelhet ennek a célnak. Ennek megfelelően központi oktatásirányitásnak a tulterheltség-problémára adott válasza is differenciált kell, hogy legyen.

A központi oktatásirányitásnak a "pedagógusok tulterheltsége" problémakör kezelésére való lehetőségeit beszükiti az a tény, hogy e problémakör nehezen különithető el olyan általánosabb problémáktól, melyek a mai magyar társadalom és gazdaság

müködésének egészét jellemzik, s amelyek nem tekinthetők speciális oktatásügyi problémának. Igy például nem tekinthetők sajátos iskolai problémának azok, amelyek a munka és az intézményi müködés szervezettségének alacsony szinvonalából, a pontatlanságból, az egymást keresztező intézkedések gyakoriságából, az információhiányból stb. következnek. Az iskolai tevékenységek megszervezésének a szinvonala a társadalom egyéb szféráinak a szervezettségi szinvonalát tükrözi. Az iskolai tevékenységek szervezetlensége miatti panaszok és birálatok /melyek a tulterheltség miatti panaszok és birálatok jelentős elemét alkotják/ ebből fakadóan voltaképpen általános társadalmi problémákra irányulnak.

Ugyanigy nem tekinthető sajátosan iskolai problémának a tulkontrolláltság, amely szintén része a tulterheltség problémakomplexusnak. A felettes hatóságok tulzott információigénye, a plusz feladatokat jelentő tevékenységek megkövetelése, a hatósági zaklatásokkal szembeni kiszolgáltatottság a társadalom és gazdaság egyéb szféráit is jellemzi. Mivel a tulkontrollálás a társadalom és gazdaság irányitási kulturájának vagy stilusának általános jellemzője, az ebből fakadó tulterheltségproblémák, - különösen közvetlen eszközökkel - nehezen oldhatók meg.

Végül, ugy vélem, ugyancsak a társadalom általánosabb problémái közé kell sorolni az egyéneknek a szó szoros értelmében vett tulterheltségét, ami a gazdasági visszaesésből, a korábbi életszinvonal tartásához megkivánt teljesitménynövelésből, az általános fogyasztási standardok tartásához szükséges

munka növekvő mennyiségéből fakad. Ilyen értelemben a társadalom több más - valószinüleg legtöbb szektora - "tulterhelt". Kérdés, hogy ezek a társadalom és gazdaság egészét jellemző problémák méltánytalanul erősebben jelentkeznek-e az oktatásügyben, mint más területeken, vagy pedig csupán arról van szó, hogy az oktatásügyi szakmai nyilvánosság más területek szakmai nyilvánosságánál jobban manifesztálja őket.

A kérdés megválaszolásához hiányoznak a megbizható információk. Keveset tudunk arról, hogy milyen mértékü a pedagógusok munkaidőn kivüli pénzkereső elfoglaltsága, milyen mértékü jövedelmekhez juttatja őket ez, hogyan oszlanak meg az ilyen jellegü többletterhelések és jövedelmek az egyes iskolatipusokhoz, tantárgyi csoportokhoz, településformákhoz kapcsolódó pedagógusrétegek között stb. Ennek ellenére, a központi oktatásirányitásnak valamilyen szinten el kell tudnia különiteni a speciálisan oktatásügyi és a társadalom szélesebb területeit általánosan jellemző problémákat, ha a pedagógus-tulterheltség problémakörében közvetlenül érzékelhető eredményekkel járó intézkedéseket kiván tenni. Több-kevesebb pontossággal körül kell határolnia azoknak a kérdéseknek a körét, melyeket saját eszközeivel befolyásolni tud, és explicit módon jeleznie kell, melyek azok a problémák, melyek megoldására saját eszközeivel nem lehet képes.

A tulterheltség problémakörét iskolatipusonként és pedagógus foglalkozási körönként differenciáltan kell megvizsgálni. Figyelemre méltó, hogy a "Köznevelés"-vitában középiskolai tanárok kevésbé nyilvánitottak véleményt. A cikkirók iskolatipus

szerinti azonositása meglehetősen nehéz, igy biztos következtetéseket nem lehet levonni. Ugy tünik azonban, hogy főleg általános iskolai igazgatók és felsőtagozatos tanárok kapcsolódtak bele a vitába.[8./] Kérdés, hogy milyen mértékig kapcsolódik speciálisan egy iskolafokozathoz a tulterhelés-problémakör. Ilyen szempontból érdemes lenne elemzés alá venni a "Köznevelés" szerkesztőségéhez érkezett valamennyi levelet, illetve megvizsgálni, vajon nem specifikusan egy általános iskolai felsőtagozatos problémáról van-e szó.

A probléma sajátos felsőtagozatos jellege fakadhat a felsőtagozatos nevelők köztes helyzetéből az alsótagozatos tanitokhoz és a középiskolai tanárokhoz képest. Az alsótagozatos tanitó munkája szükségszerüen nyitottabb, kevésbé akadémikus funkciókhoz kötődő. A társadalmi környezettel való kapcsolattartást, a hagyományosan nem iskolás jellegü tevékenységek végzését kevésbé tekinti a hivatásától idegennek. Ezzel szemben a felsőtagozatos tanárnak a szaktudományokhoz kapcsolódó, akadémikusabb értékek felé orientálódó tevékenységébe nehezebben integrálhatók nem kifejezetten oktatás-jellegü feladatok. Ugyanakkor, szemben a középiskolai kollégájával, az általános iskola jellegéből fakadóan kevésbé teheti meg azt, hogy kizárólag saját szakterületének oktatási problémáival foglalkozzék. Feltehető, hogy a közvetlen oktatáson kivüli egyéb megbizások /uttörőmunka, klubfoglalkozás stb./ főleg az ő számára jelennek meg a hivatáshoz nem kapcsolódó, igy tulterhelőnek értékelt tevékenységként.

Szó esett arról, hogy a tulterheltség problémájának a megoldását /mindenekelőtt az igazgatók önkényes feladatkiosztásával szembeni védelmet/ a nevelők jelentős része a pedagógus munkakör pontosabb leirásától, a nevelői tevékenységnek vagy általában az iskola belső életének alaposabb szabályozásától várja. Például: "véget kellene vetni - határozottabb minisztériumi utasitással - az értekezletesdinek."[9./] A részletesebb szabályozás minden bizonnyal nyujtana némi védelmet a nevelőknek, negativ mellékhatásai azonban erősebbek lennének. Valószinüleg magasszintü jogszabályban kellene deklarálni a nevelői szakma meghatározását /oktatási törvényben, annak végrehajtási rendeleteiben/, ez azonban csak akkor jelenthet garanciát a nevelők számára, ha a jogszabály értelmezésének a lehetőségét is valamilyen módon megkapják. Az iskolai szervezet belső hatalmi strukturájára az igazgató koncentrált hatalma a jellemző, igy a jogszabályok értelmezésére is neki van módja. Ennek a hatalmi strukturának kell tehát elmozdulnia ahhoz, hogy a nevelők védve lgyenek az önkényes igazgatói feladatkiosztás alól.

A központi oktatásirányitás korábbi gyakorlatát tekintve megvan a veszélye annak, hogy a pedagógus-tulterheltség problémájára adott reakció a tulszabályozás lesz. Igy például szorosan körülhatárolhatják a különböző nevelői tevékenységek tartalmát, megtilthatják bizonyos feladattipusok kiadását stb. Nagyobb hatásunak tünik azonban olyan közvetett szabályozással közeledni ehhez a kérdéshez, amely az iskolai szervezet belső differenciálódását, a monolitikus hatalmi struktura felbomlását, a demokratikus érdekérvényesitési mechanizmusok kifejlődését segitheti elő.

A MEGOLDÁS LEHETŐSÉGEI

A pedagógus-tulterheltség probléma differenciált kezelése az egyes részproblémák külön-külön történő mérlegelését és mindegyikükre sajátos megoldási lehetőségek kidolgozását kívánja meg. A megoldási lehetőségek mérlegelésénél figyelembe kell venni az általános társadalmi gondok és a sajátos oktatáson belüli problémák különválasztását, és ügyelni kell a tulszabályozás elkerülésére. Ennek megfelelően az egyes részproblémákkal kapcsolatban a következő megoldási elveket lehetne figyelembe venni:

1. A tulterheltség mint bérprobléma. A tulterheltségre, mint bérproblémára kézenfekvő a megoldási javaslat: emelni kell a pedagógusok bérét. Egy kielégitő bérrendezés, amely a nevelőknek a társadalmi átlag feletti bért juttatna, minden bizonnyal rövid idő alatt megoldaná a pedagógus-tulterheltség problémáját. Elképzelhetetlen, hogy egy jól fizetett szakma képviselői tulterheléséről panaszkodjanak. Ezt a lehetőséget azonban nem érdemes fontolgatni. Kérdés, hogy korlátozott bérfejlesztési lehetőségek esetén milyen módon használható fel a többletjövedelem juttatásának a lehetősége arra, hogy egyrészt strukturálisan csökkentse a nevelők különféle feladatokkal való megterhelését, másrészt megszüntesse a tulterheltség miatti szubjektiv elégedetlenséget.

A központi oktatásirányitásnak a pedagógusok hivatásszerü feladatainek a körülirása mellett gondoskodnia kellene arról, hogy a bérfejlesztésre szánt költségvetési összegek egy része az ezeken a feladatokon felül jelentkező tevékenységek dijazására legyen fordítható. A folyamatosan jelentkező különleges

feladatokra /mint amilyen az iskolában a továbbtanulási orientáció, a veszélyeztetett gyerekekkel való foglalkozás stb./ szabályozott formában kell külön bért fizetni. Ezeket nem jó a pedagógus hivatásszerü feladatai közé sorolni, hanem az iskola mint intézmény feladatának kell tekinteni, amely ellátásukra külön megbizással kéri fel a pedagógusokat.

A rendkivüli feladatokhoz való bértársitás azonban elsősorban nem az iskolákon belül, hanem az iskolák és a helyi hatóság kapcsolatában kell, hogy érvényesüljön. Elsősorban ettől várható olyan strukturális hatás, amely globálisan is csökkenteni fogja a pedagógusoknak nem szakmai feladatokkal való megterhelését és hosszu távon lehetővé teszi, hogy az erre a célra szánt bérkeret visszajusson a normális bérezés rendszerébe. Mindenekelőtt tehát a helyi hatóságoknak célszerü előirni azt, hogy rendkivüli vagy nem szakmai jellegü feladatok kiadása esetén erre rendkivüli bért biztositsanak. Ez a folyamatos nem szakmai jellegü feladatokra is kiterjedhet. Igy például minden olyan adatszolgáltatási vagy egyéb nem szakmai feladat esetén, mellyel a helyi hatóság az iskolát megbizza, értelemszerüen a munka elvégzésére biztositsanak bért. Ettől mindenekelőtt az várható, hogy a helyi hatóságoknak érdekük lesz takarékoskodni a rendkivüli feladatokkal.

Nem lehet különösebben bonyolult feladat meghatározni az egyes nem szakmai jellegü, elsősorban adminisztrativ, illetve a szakmai, ám a megszokottól eltérő feladatok munkadiját. Az igy kiszámitott bért társitani lehet az adott feladathoz, és a továbbiakban a feladat elvégzésére felkért személy minden további

nélkül megkapja a feladat elvégzéséért járó bért. Ehhez szükség van a folyamatosan visszatérő nem szakmai és egyéb különleges feladatok felmérésére. Ezeken tul vannak olyan rendkivüli, nem szakmai feladatok, amelyek ad hoc természetüek, s igy nem állapitható meg előre az elvégzésükért járó bér. Ebben az esetben lehetőséget kell biztositani arra, hogy a feladat elvégzésére felkért intézmények vagy pedagógusok alkudhassanak a bérre.

Egy ilyen megoldással szemben több ellenérv felhozható. Az egyik az, hogy mindez külön adminisztrációt igényel, a másik pedig, hogy visszaélésekre teremt lehetőséget, különösen akkor, ha az adminisztrációt mégis meg akarják takaritani. Az adminisztráció megtakaritása valóban egyszerü, hiszen egy feladatokat megszabó tanácsi tisztviselő nyugodtan gazdálkodhat diszkrét jogkörrel egy meghatározott, erre a célra szánt pénzösszeggel, s a feladatokra való felkérés esetén saját hatáskörében intézkedhetne a megfelelő bértétel átutalásáról. A visszaélések ennek a megoldásnak valóban a kockázatát jelentik, azonban ezek köre sem igazán tág. A feladatot meghatározó személy például adhatja a fizető megbizásokat saját pártfogoltjainak. Ez esetben azok lesznek tulterhelve.

Nagyobb gond az emlitetteknél az, hogy nem szakmai, adminisztrativ jellegü tevékenységekvégzésére más hivatás-területeken is rákényszerülnek a hivatást gyakorlók /pl. orvosok/. Egy olyan rendszer müködtetése, amely a nem szakmai jellegü feladatok elvégzésére megfelelő bérjuttatást ir elő, nem igen képzelhető el egyetlen ágazatban. Igy tehát ezt vagy kisérnie kell hasonló intézkedéseknek más ágazatokban is, vagy meg kell találni

azokat a speciális oktatásügyön belüli tényezőket, amelyek indokolhatják vagy lehetővé tehetik egy az általánostól eltérő megoldási modell alkalmazását.

Az általánosan elfogadott szakmai feladatokon tuli tevékenységek külön dijazását az oktatásban különösen indokolttá teszi az, hogy itt ezeknek a tevékenységeknek az elvégzésére nincs ilyen feladatokra specializálódott külön személyzet, igy magának a pedagógus szakmai személyzetnek kell ellátnia az oktatási rendszer müködésével kapcsolatos adminisztráció jelentős részét. A "Köznevelés"-vita több résztvevője látta a tulterheltség probléma egyik okát abban, hogy nincsenek u.n. pedagógiai középkáderek, tehát olyan állandó iskolai személyzet,amely a nem közvetlenül szakmainak tekintett feladatokat elláthatná /oktatástechnikus, gyermekfelügyelő stb./ Ez a kérdés átvezet az iskola szervezetén belüli problémákhoz.

2. A tulterheltség mint munkahelyi probléma. A tulterheltség mint munkahelyi probléma jelentős részben a különböző feladatoknak és az értük nyujtott juttatásoknak a tantestület tagjai közötti egyenlőtlen elosztásából fakad. A pedagógusok különböző tevékenységei igen eltérő erőfeszitést kivánnak, és gyakran egyazon feladattipus mögött igen eltérő tevékenységeket találhatunk. A leggyakrabban idézett példa az osztályfőnöki tevékenység,amely a nevelők egy részénél minimális elfoglaltság, másoknál viszont sok időt követelő, összetett munka. Ugyanez áll azonban a különböző tantárgyakra is, ahol rendkivül nagy eltérések figyelhetők meg az egyes nevelők munkája között, aszerint,

hogy törekszenek-e módszertani ujitásokra, használnak-e komoly előkészitést igénylő tanitási módszereket. Maga a tanitott tárgy is kivánhat nagyobb munkabefektetést, mint egy másik tárgy, függetlenül a nevelőtől. /pl. a tanulói kisérleteket alkalmazó tárgyak/.

Úgy vélem, ezeket az eltéréseket lehetetlen megbizható módon felmérni, mivel megszámolhatatlanul sok tényező függvényei. Igy nem is igen képzelhető el az egyes tevékenységformák becsült munkaigényességének megfelelő központilag szabályozott bér- vagy órakedvezmény differenciálás. Ez olyan probléma, amit csak iskolai szinten lehet kezelni, s a központi oktatásirányitás csak annyit tehet, hogy megkönnyiti az iskolán belülik kezelését. Ehhez egyszerre két dologra van szükség, amelyek egymás nélkül nem valószinü, hogy eredményre vezetnének. Egyfelől a központi szabályozás segitségével lehetővé kell tenni a feladatoknak és a juttatásoknak az iskolák szintjén történő differenciálását, másrészt ezt össze kell kapcsolni olyan iskolaszintü demokratikus érdekérvényesitési és döntéshozatali intézmények kialakitásával, melyek garantálják, hogy a differenciált feladat- és juttatáselosztás a tantestületeken belül legitimálódik. A központi szabályozásnak tehát lehetővé kell tennie, hogy a nevelők különböző feladatok elvégzéséért olyan órakedvezményben vagy plusz juttatásokban részesülhessenek, melyek odaitélése iskolaszinten történik. Másfelől a tantestületeken belül müködő demokratikus értékelő és döntéshozó fórumoknak kell biztositani a differenciálás jogát, vagyis a tantestület belső nyilvánosságára kell bizni

annak a megitélését, hogy valamely tevékenység jelentős erőfeszités-többlettel jár-e, illetve hogy ez értékes eredményeket produkál-e.

Vannak bizonyos visszatérő tevékenységek, melyek többletmunkaként való elismerése történhet központilag is /továbbtanulási orientáció ifjuságvédelmi munkák stb./ Ezekre központi szabályozással lehet órakedvezményt vagy többletbért juttatni. Ennél jelentősebb azonban az, hogy az egyes szakmai munkaközösségek vagy a tantestület egésze dönthessen bizonyos nevelők rendkivüli órakedvezményéről. A központi oktatásirányitás a rendtartásban előirhatja, hogy bizonyos szakmai tevékenységek végzésére a tantestület meghatározott nagyságu órakedvezményt itélhet oda egyes nevelőknek. Pl. ha egy nevelő osztályfőnöki tevékenységén belül olyan különleges programokat szervez a tanulóinak, melyeket a szakmai munkaközösség érdekesnek talál, akkor javaslatára a tantestület meghatározott időtartamra órakedvezményben részesitheti az illető nevelőt.

A differenciált belső feladat- és juttatáselosztási mechanizmusok kialakulását lehetővé tevő rugalmas központi szabályozás bevezetése viszonylag egyszerü dolog. Jóval bonyolultabb probléma azoknak a belső demokratikus döntéshozatali és érdekérvényesitési mechanizmusoknak a hiánya, melyek lehetővé tennék a differenciált iskolai elosztási rendszer legitimálását, tehát azt, hogy a belső differenciálás ne vezessen a tantestületeken belüli konfliktusok kiéleződéséhez. A szakmai munkaközösségeknek, illetve a tantestület egészének juttatott döntési jogok

meghatározásával a központi oktatásirányitás befolyásolhatja ezt a folyamatot, de ez önmagában nem vezet eredményre, ha ezzel egy időben nem fejlődik a tantestületeknek a demokratikus együttmüködésre való képessége. Ez jelentős mértékben attól függ, hogy a szélesebb társadalmi környezetben hogyan alakul ez a képesség, bizonyos fokig azonban az oktatáson belüli eszközökkel is befolyásolható. Ennek érdekében a központi oktatásirányitásnak érdemes lenne önálló programot kidolgoznia a tantestületek demokratikus együttmüködési kulturájának a fejlesztésére. A tanárképzés és a továbbképzés csatornáin keresztül lehetséges egy ilyen kultura értékeinek a továbbitása. Erre akár önálló tananyag is kidolgozható, amely a tantestületet alapvetően konfliktusos csoportnak mutatná be, rámutatna az ellentétes érdekekre, elősegitené a csoporton belüli szociálpszichológiai folyamatok megértését és a kezelésükre való képesség kifejlődését stb.

A rugalmas és differenciált belső munkamegosztási mechanizmusok kialakulása mellett a tulterheltség mint munkahelyi probléma megoldását segitené az, ha kitágulna annak a lehetősége, hogy akár szakmai, akár nem szakmai feladatok végzésére az iskolák külső embereket kérjenek fel. Nem tisztán szakmai jellegü feladatok végzésére szinte akármelyik felnőtt alkalmas. Az iskolák felkérhetnének szülőket, részmunkaidős elfoglaltságot vállaló fiatalokat akár rendszeres tevékenységek végzésére, /pl.étkeztetés/ akár alkalmi feladatokra /pl.gyermekkisérés/. Kifejezetten szakmai feladatok elvégzésére, igy óratartásra vagy akár folyamatos tanitásra meg lehetne szervezni a felsőéves

tanárképzős hallagatók iskolai munkáltatását. Ezek ma is létező formák, de nem integrálódtak általánosan az iskola munkaszervezési módszereibe.

Annak intézményesitése, hogy a felsőéves tanárképzős hallgatók jövedelemkiegészités céljából iskolai munkát vállaljanak, a jelenleginél szerencsésebb módon kapcsolná össze az iskolai tanitást a tanárképzéssel. A nevelők egy része ugyanis nem diplomásként érkezik az oktatásba, hanem nevelői gyakorlata idején végzi el a tanárképzőt. Ezek a nevelők, noha gyakorlatilag teljes értékü munkaerőnek számitanak, valójában nem azok, mivel idejük jelentős részét az iskolától távol töltik el. Ezzel szemben az iskolában munkát vállaló főiskolás nem számitana teljes értékü munkaerőnek, nem foglalna el státuszt. Amig tehát a pedagógusképzőbe beiratkozó képesitésnélküli nevelő hiányzó munkerő, a pedagógusképzőt végző óraadó hallgató, plusz munkaerő.

3. A tulterheltség mint a felettes hatóságok zaklatása.

A felettes - elsősorban helyi - hatóságok részben feladatokat osztanak ki az iskoláknak, részben ellenőrzik, hogy az intézmények hogyan hajtják végre ugy az általuk, mint a központilag kiadott ad hoc vagy folyamatos feladatokat. A tulterheltség miatt elégedetlenkedő nevelők mindkettő ellen lázadnak. Egyrészt a feladatok egy részét itélik értelmetlennek, másrészt az ellenőrzést itélik tulzottnak, tehát egy általuk inkompetesnek vélt hatósági irányitás tulzott kontrolljára vezetik vissza tulterheltségük egy részét. Ez összefügg a bemeneti tényezők szoros kontrollján alapuló oktatásirányitási rendszerrel, igy megvál-

tozása is csak e rendszer jelentős átalakulásától várható.

Az irányitás kompetenciájának a növekedése mindenekelőtt a szakmai és hatósági jellegü felügyelet különválasztásától várható. A szakmai jellegü felügyelet hatósági jellege megszünésével növekszik a tantestületek szakmai önállósága is. Ettől a változtatástól várható, hogy a nevelők egyrészt szakmailag kompetensebbnek fogják érezni felügyelőiket, másrészt kevésbé lesznek kiszolgáltatva nekik.

Nehezebb kérdés az iskoláknak a tisztán hatósági jellegü felügyelettől való függése. A hatósági jellegü felügyelet hatókörét az határozza meg, hogy az állami-közigazgatási hatóságok általában milyen mélyen avatkoznak bele a társadalom és annak intézményei müködésébe. Ez a beavatkozás Magyarországon általánosan nagy mélységü. A hatóságok szabályoznak és ellenőriznek olyan dolgokat, mint a balesetvédelem, a személyzeti kérdések vagy az olyan kvázi-szakkérdéseket, mint a hátrányos helyzetü gyerekek oktatása. Az iskolák valószinüleg annak arányában szabadulhatnak meg az ilyen hatósági tulkontrollálástól, minél inkább szakmai kérdésekként tudnak elismertetni olyan kérdéseket, melyek korábban nem minősültek annak, és - ezzel párhuzamosan - minél inkább az egyes nevelők kompetenciájába utalják a szakmainak minősülő kérdések eldöntését. Ez mindenképpen hosszabb folyamat, amely csak az oktatásirányitás rendszerének lényegi módosulásával érhet célt, s amely megintcsak a szélesebb társadalmi környezet változásaitól is függ.

4. A tulterheltség mint taneszköz probléma. A taneszközökkel való ellátás jelenlegi rendszere nem valószinü, hogy valaha is képes lesz kielégiteni az ilyen eszközök iránti rendkivül differenciált nevelői igényeket. A központilag előirt és szállitott eszközöket nyilván csak a nevelők egy része találja testreszabottnak, mig más részük másmilyen, személyes igényeinek és tanitási módszereinek inkább megfelelő eszközöket igényelne. Különösen igy lesz ez akkor, ha növekszik az iskolák által szabadon kialakitható programok választéka. Ugyanakkor a jelenlegi központositott taneszközgyártás és ellátás képtelen rugalmasan és gyorsan reagálni az ujitásokra, s az sem valószinü, hogy a legolcsóbban szállitja a taneszközöket. Ennek a rendszernek a fenntartását semmi nem indokolja. A központi oktatásirányitásnak olyan taneszközpiac kialakulását kellene szorgalmaznia, amelyen a különböző taneszközkészitők egymással versenyezve a jelenleginél jóval differenciáltabb, valószinüleg olcsóbb és sok esetben technikailag is ujszerübb eszközkinálatot hoznak létre. Taneszközkészitésre vállalkozásokat alapithatnának szakmabeliek vagy szakmánkivüliek. A központi oktatásirányitás fenntarthatná magának a jogot, hogy valamilyen általa felhatalmazott és szakmailag kompetensnek tartott testület segitségével szakmailag véleményeztesse az ilymódon piacra kerülő taneszközöket, s azokat, amelyeket megfelelőnek talált, a helyi hatóságok illetve az iskolák számára megvételre ajánlja.

A pedagógus-tulterheltségnek azokat az elemeit, melyek az igényeknek nem megfelelő s igy többletmunkát okozó taneszközökkel

függenek össze, csak egy olyan taneszközellátási rendszer szüntetheti meg, amely a nevelők számára lehetővé teszik, hogy a különböző eszközök között válogathassanak. A taneszközpiac kialakulása egyrészt az eltérő igények kielégitését teszik lehetővé, másrészt azt, hogy egymással versengő elképzelések valóra válhassanak. Taneszközöket készithetnének állami szervezetek /pedagógiai intézetek, tanárképző iskolák stb./ vagy magánvállalkozások, pedagógusok munkaközösségei, egyéb vállalkozók./

A taneszköz-ellátással függ össze a központi tanmenetek kérdése, ami igen gyakran felbukkan a hozzászólásokban. Nagyon sok nevelő központi tanmenetek megjelentetését kéri, amelyeket a központi oktatásirányitás azzal az indokkal szüntetett meg, hogy növelni kivánja a pedagógusok önállóságát. A vitát lezáró interjuban Hanga Mária, akkori miniszterhelyettes megemliti, hogy a minisztériumi munkatársai egy része nem ért egyet azzal, hogy tanmenetjavaslatot adjanak a pedagógusok kezébe, mert ez "nem felelne meg a tanári szabadságról kialakitott álláspontunknak." A tanári szabadságnak azonban eleme lehet az is, hogy az, aki kész mintákat kiván követni, tehesse azt. A miniszterhelyettes ezzel kapcsolatban ésszerü megoldást javasol: többféle tanmenetjavaslatot kell nyilvánosságra hozni különböző szakmai folyóiratokban vagy más kiadványok formájában, melyeket bármely tanár szabadon felhasználhat. A központi oktatásirányitásnak gondoskodnia kell az ilyen igények kielégitéséről, ha ezek spontán módon nem elégülnek ki.

ÖSSZEGZÉS

Összefoglalva a "Köznevelés"-vita tanulságait a következő fő szempontokat kell kiemelni:

1. A pedagógus-tulterheltség rendkivül összetett problémakör, amely olyan részproblémákból tevődik össze, melyeknek néha alig van közük egymáshoz, néha pedig egyszerübb problémákra, igy például a fizetések vagy a szakmai autonómia kérdésére visszavezethetők. A "Köznevelés" vitája lehetőséget nyujtott a pedagógusoknak arra, hogy a legkülönbözőbb panaszaikat megfogalmazzák. [9./] E panaszok feltételezhetően a pedagógusok mint szakmai csoport általános közérzetét tükrözték. Nehezen eldönthető, hogy mindebből mi az, ami az általános társadalmi közérzet eleme, és mi az, ami kizárólag a pedagógusok szakmai csoportjára jellemző. A tulterheltség tényének a központi oktatásirányitás által történt elismerése és az ezzel kapcsolatos nyilvános vita meginditása lehetővé tette, hogy a különböző, korábban valószinüleg diffuz panaszok egy körülhatárolt problémakomplexum köré csoportosulva manifesztálódhassanak.A központi oktatásirányitásnak a vita hasznos információkat nyujthat az oktatási rendszeren belüli feszültségek kezeléséhez. Ehhez mindenekelőtt el kell határolni a sajátos oktatáson belüli problémákat azoktól, amelyek feltehetően minden,vagy a legtöbb foglalkozási csoportba /pl. müszaki értelmiségiek, egészségügyiek, közigazgatási tisztviselők stb./jellemzőek.

2. A "Köznevelés"-vita lehetőséget nyujt arra, hogy az oktatásirányitás általános képet nyerjen a pedagógus szakma pana-

szairól, s hogy ezek jellegzetes tipusait megkülönböztesse. Ennél mélyebb információkat azonban nem nyujt, hiszen a vélemények megfogalmazói nem alkottak reprezentativ mintát. Nem lehet tudni, hogy a vita során felvetett problémák a pedagógusok mely csoportjait foglalkoztatják, milyen az intenzitásuk, vajon minden probléma hangot kapott-e, stb. Ennek ellenére a vita alapján a központi oktatásirányitás kidolgozhat bizonyos intézkedéseket, illetve a vita tanulságait figyelembe veheti átfogóbb intézkedések kidolgozásánál.

3. A "Köznevelés"-vita alapján ugy tünt, négy olyan alapkérdés van, melyeket a tulterheltség-problémán belül érdemes különválasztani. A legfontosabb a pedagógusbérek kérdése, amire - ugy vélem - szinte minden visszavezezethető. A másik három alapkérdés a demokratikus munkahelyi szervezet, a hatóságokkal szembeni szakmai autonómia és a taneszközökkel való ellátottság. E kérdések nindegyike összefügg szélesebb társadalmi problémákkal, de bizonyos keretek között a központi oktatásirányitás is képes a kezelésükre.

4. Végül érdemes kiemelni még egy dolgot: amennyiben a központi oktatásirányitás a pedagógus-tulterheltség problémakörét egységes problémakomplexumként kivánja kezelni, és az egyes intézkedéseit illetve koncepcióit e problémakomplexum szempontjából is értékelni kivánja, célszerü létrehoznia és müködtetnie egy olyan testületet, amely e problémakör racionalitását képviseli. E testület feladata mindenekelőtt a problémakör feltárása és ennek alapján átfogó jelentés elkészitése

lehetne. Ezt követően, amig erre igény van, a pedagógus-tulterheltség szempontjából minősitené az oktatásirányitás intézkedési terveit, koncepcióit. Ugy vélem azonban, hogy a pedagógus-tulterheltség összefoglaló terminus némileg félrevezető, hiszen itt inkább a nevelői szakmának mint egésznek az általános érdekeiről van szó. Ha ezt elfogadjuk, a szóbanforgó testületnek általában a nevelői szakma várható viselkedéséből kiindulva kell értékelnie a központi oktatásirányitás cselekvéseit. E testületnek természetesen nem a nevelői szakma érdekeinek a védelme a feladata. Erre csak szakszervezeti jellegü intézmények vállalkozhatnak.

J E G Y Z E T E K

1. Bacskai István /igazgató/, Ha belső szükségből dolgozunk, 12.sz.
2. Harcsa Tiborné /óvónő/, Fáradt óvónők, 11.sz.
3. Baráz Miklós /igazgató/, A tulterhelés gyökerei, 16.sz.
4. Aggod Péterné /igazgató-helyettes/ Papirból áll a világ, 14.sz.
5. Thomann Nándor /igazgató/ Sokan látogatnak, 7.sz.
6. S.Tóth András /tanitó/, Jól tanitani, jó felszereléssel, 12.sz.
7. Csekély volt azoknak a hozzászólásoknak az aránya, melyek a javaslatok mellett nem tartalmaztak volna biráló, elégedetlenséget kifejező elemeket. Pontos adatot nem lehet mondani, hiszen ezeknek az elemeknek az elbirálása meglehetősen szubjektiv. Ugy találtam, hogy a vitacikkeknek legalább háromnegyede tartalmaz ilyen elemeket, néha erős emocionális töltettel. Ezt illusztrálják a jegyzetek után található melléklet szemelvényei /jelezve egyben a problémakör rendkivül diffuz jellegét is.
8. A cikkek tartalma alapján bizonyos, valószinüséggel azonositani azt, hogy a cikkirók milyen iskolatipushoz tartoznak. Ennek alapján a következő megoszlást találtam:

ISKOLATIPUS	CIKKEK SZÁMA
Óvónők	3
Ált.isk.tanitók	6
Ált.isk. tanárok	9
Ált.isk.igazgatók	11
ÁLTALÁNOS ISKOLA ÖSSZESEN ----------	26

középiskolai tanár	4
szakmunkás tanár	1
szakfelügyelő	1
müvelődési osztályvezető	1
nem azonositható igazgató	2
egyéb nem azonositható	3
ÖSSZESEN: ----------	41

9. Salgóvári László: Ha szerda, akkor értekezlet, 9.sz.